

Beata Woziwoda *

FORMY OCHRONY SZATY ROŚLINNEJ W GMINIE SZADEK

Szata roślinna gminy Szadek, podobnie jak i całego obszaru Polski, uległa silnym antropogenicznym¹ przeobrażeniom. W miejscu zbiorowisk naturalnych powstały zbiorowiska synantropijne²: segetalne³ i ruderalne⁴ oraz leśne zbiorowiska zastępcze⁵. Rzadko spotykane są tu niezalesione piaszczyste wydmy czy nieuregulowane cieki i rzeki, z którymi związana jest specyficzna flora i roślinność. Ze względu na wysoki stopień przekształcenia środowiska naturalnego, obszar gminy Szadek nie wyróżnia się bogactwem form ochrony szaty roślinnej. Obecnie znajduje się tu jeden rezerwat przyrody oraz 24 pomniki przyrody. Odnotowano też nieliczne stanowiska 19 gatunków roślin podlegających ochronie prawnej i 26 gatunków rzadkich i zagrożonych.

Ochronę przyrody gminy Szadek realizuje – w imieniu wojewody – wojewódzki konserwator ochrony przyrody (zgodnie z obowiązującą ustawą o ochronie przyrody z 16 kwietnia 2004 r.). Ciałem doradczym wojewody jest Wojewódzka Rada Ochrony Przyrody. Na terenie gminy ochroną przyrody

* Beata Woziwoda, dr, jest adiunktem w Katedrze Geobotaniki i Ekologii Roślin Uniwersytetu Łódzkiego

¹ Antropogeniczny, tj. związany z bezpośrednim lub pośrednim oddziaływaniem człowieka.

² Zbiorowiska synantropijne, tj. powstałe na siedliskach stworzonych przez człowieka, składające się w znacznej, niekiedy przeważającej części z gatunków obcego pochodzenia zawleczonych przez człowieka.

³ Zbiorowiska segetalne, tj. zbiorowiska roślin towarzyszących uprawom zbóż lub roślin okopowych oraz sdom i warzywniakom.

⁴ Zbiorowiska ruderalne, tj. zbiorowiska roślin związanych z „niezagospodarowanymi” terenami towarzyszącymi osadom ludzkim (przydroża, torowiska, przychacia, rumowiska, wysypiska itp.).

⁵ Leśne zbiorowiska zastępcze, tj. z reguły jednowiekowe i jednogatunkowe uprawy drzew iglastych lub liściastych posadzone w miejsce naturalnych zbiorowisk leśnych, o składzie gatunkowym niezgodnym z siedliskiem, np. monokultury sosnowe na siedlisku lasu dębowo-grabowo-lipowego.

zajmują się również pracownicy Urzędu Miasta i Gminy Szadek, a na terenach leśnych pracownicy Nadleśnictwa Poddębice i właściwych leśnictw.

Rezerwat przyrody „Jamno”

Na terenie gminy Szadek istnieje jeden leśny rezerwat przyrody – „Jamno”, położony w uroczysku Kobyła-Jamno, należącym do Leśnictwa Jamno Nadleśnictwa Poddębice Rejonowej Dyrekcji Lasów Państwowych w Łodzi. Rezerwat obejmuje powierzchnię 22,56 ha. Został utworzony 25 listopada 1959 r. w celu ochrony drzewostanu jodłowo-dębowego występującego przy północnej granicy zasięgu jodły pospolitej *Abies alba* Mill. w Polsce⁶. Najstarsze osobniki jodły mają około 170 lat, osiągają do 32 m wysokości i 2 m w obwodzie. Głównym zadaniem ochrony rezerwatowej jest tu tworzenie odpowiednich warunków zapewniających utrzymanie naturalnych cech zbiorowiska leśnego ze szczególnym zwróceniem uwagi na zachowanie wysokiego udziału jodły w drzewostanie. W tym celu, w granicach rezerwatu podejmowane są zabiegi gospodarcze z zakresu hodowli lasu⁷, polegające m. in. na usuwaniu sosny zwyczajnej z drzewostanu, gatunków liściastych z podszytu oraz sadzeniu młodych jodeł.

Pierwsze badania florystyczne i fitosocjologiczne w Jamnie przeprowadzono wkrótce po utworzeniu rezerwatu w latach 1960–1961⁸. Opisano wówczas zbiorowisko jodłowego boru mieszanego *Pino-Quercetum abietetosum*⁹. Diagnoza ta została potwierdzona przez J. M. Matuszkiewicza¹⁰, który uwzględnił dane fitosocjologiczne z „Jamna” w charakterystyce boru mieszanego *Quercus roboris-Pinetum* wariant z *Abies alba* w Polsce. Badania w rezerwacie powtórzono w 1982 r. Po przeanalizowaniu danych z dwu okresów badawczych dokonano weryfikacji przyjętej pierwotnie klasyfikacji syntaksonomicznej. Opisany w 1966 r. płat roślinności uznano, w świetle teorii degeneracji, za silnie spinetyzowaną (zniekształconą nasadzeniami sosny) fitocenozę grądu, a po 21 latach stwierdzono jego regenerację w kierunku postaci naturalnej¹¹. W roku 1994 wykonano kolejne badania fitosocjologiczne. Odnotowane zmiany

⁶ „Monitor Polski” 1960 r., nr 15, poz. 73.

⁷ Por. *Plan urządzenia Nadleśnictwa Poddębice na lata 1983–1992*.

⁸ J. Szymański, *Rezerwat leśny Jamno ze stanowiskiem Abies alba Mill.*, praca magisterska wykonana w Katedrze Systematyki i Geografii Roślin (obecnie: Katedra Geobotaniki i Ekologii Roślin) Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 1962.

⁹ R. Sowa, J. Szymański, *Rezerwat jodłowy Jamno*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego” 1966, ser. II, z. 22, s. 105–119.

¹⁰ Por. J. M. Matuszkiewicz, *Przegląd fitosocjologiczny zbiorowisk leśnych Polski. Bory mieszane i acidofilne dąbrowy*, „Fragmenta Floristica et Geobotanica” 1988, z. 33 (1–2), s. 107–182.

¹¹ Por. R. Sowa, E. Filipiak, H. Andrzejewski, *Regeneracja grądu jodłowego w rezerwacie Jamno*, „Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Botanica” 1993, z. 10, s. 3–21.

jakościowe i ilościowe w strukturze i składzie gatunkowym zbiorowiska wskazały na postępujący proces regeneracji lasu dębowo-grabowego¹². Stwierdzono, że płaty roślinności w rezerwacie „Jamno” należą do zespołu grądu wysokiego *Tilio-Carpinetum calamagrostietosum* w formie wyżynnej odmiany geograficznej środkowopolskiej (mazowieckiej).

Obecnie wyższą warstwę drzewostanu tworzą jodła pospolita i dąb szypułkowy *Quercus robur*, natomiast warstwę niższą – jodła i grab *Carpinus betulus*. W warstwie krzewów dominują jodła i świerk *Picea abies*. Stałą tendencją do zwiększania swego udziału we wszystkich warstwach lasu wykazuje grab. Usuwany permanentnie z podszytu, bardzo intensywnie odnawia się odroślowo, zwłaszcza w silniej prześwietlonych lukach podokapowych, utrudniając odnowienia jakichkolwiek gatunków drzew i krzewów.

W rezerwacie stwierdzono występowanie 152 gatunków roślin naczyniowych oraz 32 gatunki mszaków¹³. W runie zielnym wzrasta udział gatunków właściwych dla świeżych, cienistych lasów liściastych z klasy *Querco-Fagetea*, w tym m.in. prosownicy rozpierzchłej *Milium effusum* i kostrzewy olbrzymiej *Festuca gigantea*. Z drugiej strony ubywają gatunki związane z ubogimi, kwaśnymi i nasłonecznionymi siedliskami borowymi. Są wśród nich: pięciornik kurze-ziele *Potentilla erecta*, wrzos pospolity *Calluna vulgaris*, jastrzębiec kosmaczek *Hieracium pilosella*, kostrzewa owcza *Festuca ovina*, żarnowiec miotlasty *Sarothamnus scoparius* i traganek szerokolistny *Astragalus glacyphyllos*. Zmiany te wskazują na wzrost wilgotności i ocienienia dna lasu. Są one skorelowane ze wzrostem udziału gatunków liściastych w drzewostanie oraz ze znacznym ograniczeniem udziału sosny. Do najcenniejszych roślin runa należy paprotka zwyczajna *Polypodium vulgare*, widłak jałowcowaty *Lycopodium annotinum* i gruszyca mniejsza *Pyrola media*.

Pomniki przyrody – drzewa grube i najgrubsze

Stare drzewa osiągające pomnikowe rozmiary, zachowały się w parkach podworskich i wiejskich. Objęto je ochroną na podstawie decyzji wojewody sieradzkiego z 03 lutego 1998 r.¹⁴. W parku wiejskim w Boczkach rosną dwie lipy drobnolistne *Tilia cordata* osiągające na wysokości 1,30 m od ziemi 327

¹² B. Woziwoda, *Changes in oak-hornbeam forest in the north part of the Wysoczyzna Łaska mesoregion (Central Poland)*, „Ecological Questions” 2002, No. 2, s. 117–129.

¹² R. Sowa, E. Filipiak, H. Andrzejewski, *Regeneracja...*, s. 3–21.

¹³ „Dziennik Ustaw Wojewody Sieradzkiego” 1998, nr 3 poz. 9.

¹⁴ Dane z 1998 r.; por. *Program ochrony przyrody, RDLP Łódź, Nadleśnictwo Poddębice, Obręby: Bogdańce, Poddębice, Sieradz, stan na 1.01.2007*, Biuro Urządzania Lasu i Geodezji Leśnej, Oddział w Warszawie, Wydział Produkcyjny w Łodzi, Łódź 2007.

i 227 cm obwodu¹⁵ a także świerk pospolity *Picea abies* (250 cm), oraz egzotyczny tulipanowiec amerykański *Liriodendron tulipifera* (185 cm) o dekoracyjnych czteroklapowych liściach i pięknych kwiatach oraz sosna czarna *Pinus nigra* (274 cm). Potężne drzewa rosną także w Dziadkowicach: imponujące rozmiary osiągają tu trzy lipy drobnolistne (488, 435 i 496 cm) i dąb szypułkowy (415 cm). W dworskim parku w Lichawie zachowały się stare lipy drobnolistne (233 i 272 cm obwodu) oraz potężne jesiony wyniosłe *Fraxinus excelsior* (320 cm, 400 cm). W parku w Rzepiszewie rośnie grupa 6 wyniosłych jesionów (o obwodach pni od 255 do 318 cm) oraz piękny modrzew europejski *Larix europaea* (234 cm) i lipa drobnolistna (295 cm). W Woli Krokockiej pomnikami przyrody są 2 wiązy szypułkowe (330 i 335 cm) oraz potężny białodrzew – topola biała *Populus alba* o obwodzie pnia 480 cm.

Rośliny chronione, zagrożone i rzadkie

Na obszarze gminy Szadek odnotowano 19 gatunków roślin objętych ochroną prawną¹⁶, w tym 8 ochroną całkowitą, a 11 – częściową. Ochronie całkowitej podlegają¹⁷: bagno zwyczajne *Ledum palustre*, lilia złotogłów *Lilium martagon*, paprotka zwyczajna *Polypodium vulgare*, podrzeń żebrowiec *Blechnum spicant*, przyłaszczka pospolita *Hepatica nobilis*, rosiczka okrągłolistna *Drosera rotundifolia*, śniedek baldaszkowaty *Ornithogalum umbellatum* i widłak jałowcowaty *Lycopodium annotinum*. Rośliny podlegające ochronie częściowej¹⁸ to: barwinek pospolity *Vinca minor*, bluszcz pospolity *Hedera helix*, grązeł żółty *Nuphar lutea*, grzybienie białe *Nymphaea alba*, kalina koralowa *Viburnum opulus*, kocanki piaskowe *Helichrysum arenarium*, konwalia majowa *Convallaria majalis*, kopytnik pospolity *Asarum europaeum*, kruszyna pospolita *Frangula alnus*, marzanka wonna *Galium odoratum* i porzeczka czarna *Ribes nigrum*.

Śród wymienionych gatunków tylko kruszynę i konwalię majową można uznać za pospolite na badanym terenie. Często notowano także przyłaszczkę i kopytnika, lecz ich występowanie jest wyraźnie ograniczone do żyznych siedlisk grądowych, które obecnie zajęte są w większości przez antropogeniczne zbiorowiska sosnowo-leszczynowe i sosnowo-grabowe. Pozostałe gatunki roślin chronionych tworzą z reguły nieliczne w osobniki populacje na jednym (!) lub kilku stanowiskach.

¹⁵ Obwód pnia drzewa jest standardowo mierzony na wysokości 1,30 m od ziemi.

¹⁶ *Ustawa o ochronie przyrody z dnia 16 kwietnia 2004 r.*, „Dziennik Ustaw” 2004, nr 92, poz. 880, art. 48.

¹⁷ *Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 9 lipca 2004 r. w sprawie gatunków dziko występujących roślin objętych ochroną*, „Dziennik Ustaw” 2004, nr 168, poz. 1764.

¹⁸ Tamże.

Na omawianym terenie występują także cenne gatunki roślin niepodlegające ochronie prawnej, lecz zagrożone wyginięciem. Spośród zanotowanych 367 gatunków roślin leśnych i łąkowych do rzadko notowanych należą związane z lasami¹⁹: czerniec gronkowy *Actaea spicata*, dąbrówka owłosiona *Ajuga genevensis*, gruszczyca jednostronna *Orthilia secunda*, gruszczyca mniejsza *Pyrola minor*, kokoryczka wonna *Polygonatum odoratum*, nerecznica mocna *Dryopteris affinis*, pajęcznica gałęzista *Anthericum ramusom*, piżmaczek wiosenny *Adoxa moschatellin* i żankiel zwyczajny *Sanicula europaea* oraz z torfowiskami²⁰ i łąkami²¹: borówka bagienna *Vaccinium uliginosum*, centuria pospolita *Centurium umbellatum*, czermień błotna *Calla palustris*, goździk kropkowany *Dianthus deltoides*, oman łąkowy *Inula britannica*, wełnianka pochwowata *Eriophorum vaginatum*, zachyłnik błotny *Thelypteris palustris* i złoć łąkowa *Gagea pratensis*. Bardzo rzadko notowane są pięciornik siedmiolistny *Potentilla heptaphylla* i rumian żółty *Anthemis tinctoria* – rośliny suchych i silnie nasłonecznionych muraw.

Zagrożone w swym trwaniu są również spotykane wśród łąków zbóż lub upraw okopowych barwnie kwitnące rośliny, nazywane chwastami polnymi. Na obszarze gminy Szadek zanotowano dotychczas 236 gatunków²² roślin segetalnych²³. Większość z nich jest silnie związana z uprawami – to tzw. agriofity. Obecnie, na skutek intensyfikacji rolnictwa oraz czyszczenia materiału siewnego, rośliny te zanikają. Maki, chabry czy kąkole stają się coraz rzadsze, a ich występowanie ogranicza się do obrzeży przyskanych herbicydami pól. Do najbardziej zagrożonych taksonów należą: kąkol polny *Agrostemma githago*, ostróżeczka polna *Consolida regalis*, dymnica pospolita *Fumaria officinalis*, świetlik łąkowy *Euphrasia rostkoviana* i świetlik wyprężony *Euphrasia stricta*, zagorzałek wiosenny *Odontites verna* i rozszponka ząbkowana *Valerianella denata*.

¹⁹ B. Woziwoda, *Inwentaryzacja flory roślin naczyniowych w lasach Nadleśnictwa Podgębice* (RDLP Łódź), [w:] D. Anderwald (red.), *Sposoby rozpoznawania, oceny i monitoringu wartości przyrodniczych polskich lasów*, „Studia i Materiały Centrum Edukacji Przyrodniczo-Leśnej” 2006, R. 8, z. 4 (14), s. 115–125.

²⁰ Tamże oraz wyniki badań własnych autorki, niepublikowane.

²¹ Por. S. Durka, *Flora naczyniowa miasta Szadku ze szczególnym uwzględnieniem synantropów*, praca magisterska wykonana w Katedrze Geobotaniki i Ekologii Roślin Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 1988

²² W. Bekier, *Flora i zbiorowiska segetalne gminy Szadek w woj. sieradzkim*, praca magisterska wykonana w Katedrze Geobotaniki i Ekologii Roślin Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 1978.

²³ Rośliny segetalne, tj. rośliny dziko rosnące na polach wśród roślin uprawnych (zbożowych lub okopowych) oraz w sadach i warzywniakach.

Podsumowanie

Pomimo nielicznych prawnych form ochrony flory i roślinności, występujących w gminie Szadek, obszar ten cechuje znaczne zróżnicowanie szaty roślinnej. Należy dołożyć wszelkich starań, by ochronić te najcenniejsze zachowane elementy środowiska przyrodniczego gminy.

Ciągłość trwania drzewostanów jodłowych w rezerwacie „Jamno” zapewniają prace hodowlano-leśne. Pewne zagrożenie dla flory i roślinności tego obiektu wiąże się z rosnącą presją turystyczną: przez rezerwat przebiega szlak turystyczny PTTK *W środku Polski ziemia znana i nieznaną* oraz leśna ścieżka edukacyjna²⁴.

W odniesieniu do istniejących drzew pomnikowych wskazana jest ich powtórna inwentaryzacja. Odszukanie i przedstawienie do ochrony kolejnych drzew o wymiarach pomnikowych przyczyniłoby się do zachowania najpiękniejszych okazów dendroflory.

Zanikanie lub zmniejszanie się zasobów wielu gatunków prawnie chronionych i cennych lokalnie jest wynikiem antropogenicznych przemian środowiska przyrodniczego. Ze względu na nieczęste występowanie (1–kilka stanowisk) i niezwykle niską liczebność rozproszonych w przestrzeni populacji wielu gatunków roślin bardzo rzadko notowanych (w tym także prawnie chronionych) powinny one być uznane za lokalnie narażone na wyginiecie. Ich zachowanie zależy od bardzo wielu czynników. Oczywiście konieczne jest przestrzeganie prawnego zakazu zrywania czy pozyskiwania tych roślin ze stanowisk naturalnych oraz niszczenia ich siedlisk²⁵. Jednak ubywanie gatunków może być wynikiem naturalnych procesów przemian roślinności – tzw. sukcesji wtórnej. W tym przypadku konieczne jest podjęcie aktywnych długofalowych działań ochronnych, obejmujących np. koszenie łąk czy przebudowę drzewostanów w lasach. Przetrwanie gatunków segetalnych jest uwarunkowane wyłączeniem fragmentów upraw z zabiegów chemicznego zwalczania chwastów.

Mile widziana jest większa aktywność społeczności lokalnej w działaniach na rzecz ochrony przyrody. Na przykład ciekawą formą ochrony roślin towarzyszących uprawom mogłoby być utworzenie „ekologicznego skansenu agriofitów”, stanowiącego atrakcję turystyczną. Bliskie sąsiedztwo i łatwy dojazd do aglomeracji łódzkiej powoduje, że w okolicach Szadku coraz częściej lokalizowane są działki rekreacyjne i domki letniskowe. Korzystając z zasobów otaczającej nas przyrody, starajmy się jak najmniej ją zniekształcać i dewastować. Skuteczność ochrony nie zależy wyłącznie od obowiązującego prawa. Zależy przede wszystkim od postaw i działań ludzi.

²⁴ Por. *Program...*

²⁵ Por. *Rozporządzenie...*

Bibliografia

- Bekier W., *Flora i zbiorowiska segetalne gminy Szadek w woj. sieradzkim*, praca magisterska wykonana w Katedrze Geobotaniki i Ekologii Roślin Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 1978.
- Durka S., *Flora naczyniowa miasta Szadku ze szczególnym uwzględnieniem synantropów*, praca magisterska wykonana w Katedrze Geobotaniki i Ekologii Roślin Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 1988.
- Matuszkiewicz J. M., *Przegląd fitosocjologiczny zbiorowisk leśnych Polski. Bory mieszane i acidofilne dąbrowy*, „Fragmenta Floristica et Geobotanica” 1988, z. 33 (1–2), s. 107–182.
- Program ochrony przyrody, RDLP Łódź, Nadleśnictwo Poddębice, Obręby: Bogdańce, Poddębice, Sieradz, stan na 1.01.2007*, Biuro Urządzania Lasu i Geodezji Leśnej, Oddział w Warszawie, Wydział Produkcyjny w Łodzi, Łódź 2007 (maszynopis).
- Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 9 lipca 2004 r. w sprawie gatunków dziko występujących roślin objętych ochroną*, „Dziennik Ustaw” 2004, nr 168, poz. 1764.
- Sowa R., Filipiak E., Andrzejewski H., *Regeneracja grądu jodłowego w rezerwacie Jamno*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Botanica” 1993, z. 10, s. 3–21.
- Sowa R., Szymański J., *Rezerwat jodłowy Jamno*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego” 1966. ser. II, z. 22, s. 105–119.
- Szymański J., *Rezerwat leśny Jamno ze stanowiskiem Abies alba Mill*, praca magisterska wykonana w Katedrze Systematyki i Geografii Roślin (obecnie: Katedra Geobotaniki i Ekologii Roślin) Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 1962.
- Ustawa o ochronie przyrody z dnia 16 kwietnia 2004 r.*, „Dziennik Ustaw” 2004, nr 92, poz. 880, art. 48.
- Woziwoda B., *Changes in oak-hornbeam forest in the north part of the Wysoczyzna Łaska mesoregion (Central Poland)*, „Ecological Questions” 2002, No 2, s. 117–129.
- Woziwoda B., *Inwentaryzacja flory roślin naczyniowych w lasach Nadleśnictwa Poddębice (RDLP Łódź)*. [w:] Anderwald D. (red.), *Sposoby rozpoznawania, oceny i monitoringu wartości przyrodniczych polskich lasów*, „Studia i Materiały Centrum Edukacji Przyrodniczo-Leśnej” 2006, R. 8, z. 4 (14), s. 115–125.

PLANT COVER PROTECTION IN THE COMMUNE OF SZADEK

Summary

As a result of a high degree of natural environment transformation in the neighbourhood of Szadek the variety of forms of nature protection is rather limited in this area. There is a nature reserve „Jamno” with an area of 22.56 ha established in 1959 to protect the fir and oak forest at the northerly limit of the area where the fir-tree is found. In old manor and village parks there are some very old trees – the register of nature monuments within

the communes lists 24 such trees. There also are some areas of plants with protected status – about 45 species of plants designated as rare or threatened with extinction. Preservation of the natural environment in the commune requires long-range action, including both legal regulation and promotion of ecological awareness.